

Makrogazdasági helyzetkép és kilátások

Prof. Bod Péter Ákos,
Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar

A magyar társadalom újratemelését szolgáló nagy rendszerek, mint az egészségügy is, az utóbbi időben kritikus mértékben függenek államháztartásunk finanszírozási állapotától. A tanulmány áttekinti a magyar gazdaság szempontjából fontos külső pénzügyi keretek, a gazdasági konjunktúra alakulását, illetve a magyar gazdaságpolitika főbb irányzatait. A szerző végül szempontokat fogalmaz meg a vezetői, stratégiaalkotó munka érdekében.

Subsystems of social reproductions, such as the health system, have become nowadays critically exposed to the budgetary conditions of Hungary. The study covers the relevant external financial conditions of the economy, its business cycle, and the main tendencies of the Hungarian economic policy making. The author offers considerations for executives and strategy makers.

BEVEZETÉS

A magyar nemzetgazdaság – és benne az egészségügyi, oktatási és egyéb szociális vonatkozású nagyrendszer – már régóta kritikusan függ a külső finanszírozási helyzet-től, a nemzetközi gazdasági viszonyoktól. A 2008-as nemzetközi pénzügyi válság kitörésétől kezdve ha lehet, még erőteljesebb lett a külső komponens hatása. Immár három, sőt négy évtizede közhelyszerű igazsággá vált, hogy a magyar ipari, kereskedelmi tevékenységek terén meghatározó a külső gazdasági feltételrendszer, ám a társadalom reprodukciójával kapcsolatos nagyrendszerek korábban bizonyos autonómiát élveztek: fejlődésükben erős maradt az önmozgás, a korábbi pályából adódó determináció. Újabban viszont már a valaha autonóm jellegűnek ismert és elismert ágazatok, mint az egészségügy, vagy az oktatásügy, működési kereteiket tekintve csaknem annyira ki vannak téve a gazdasági folyamatok hullámzásainak, mint az úgynevezett termelő ágazatok.

Nálunk ez sokféle okra visszavezethető új fejlemény, de nem magyar sajátosság, sőt inkább világtendencia, amelynek persze jellemzői országonként eltérőek. Számos iparilag fejlett országban az 1980-as évektől kezdve mindmáig az állami szerepvállalás fokozatos visszaszorulása és a vállalkozói tevékenység térnyerése figyelhető meg a szociális tartalmú gazdasági ágazatok belső működésében: a korábban társadalmi jellegűnek tekintett tevékenységek áruvá válása (kommodifikációja) a folyamat lényege [1]. A trend túlfutása esetén politikai kezdeményezéssel (lásd az Obama-féle reformot) meg lehet kísérelni a korrekciót, de azért attól

a folyamat általános iránya fennmaradhat. Másol, és inkább ez a mi esetünk, az állam tartóssá váló pénzügyi zavarai katalizálták a nagyrendszerek működésének átalakítását.

Bármi volt is az előzmény, ma a nemzetgazdasági pénzügyi folyamatok és a mögöttük meghúzódó uniós, sőt globális gazdasági és pénzügyi viszonyok ugyanúgy közvetlenül beleszólnak a magyar társadalom reprodukciójával foglalkozó ágazatok életébe, mint a javak és szolgáltatások termelésének folyamataiba. Emiatt a működési logikájukat tekintve nem nyereségelvű nagy intézmények (kórházak, egyetemek, kutatóintézetek) a saját stratégiai terveik, intézményfejlesztési koncepcióik kidolgozásában, sőt már a napi működés kereteinek megtervezésében sem tekinthetnek el a nemzetgazdasági és a nemzetek feletti folyamatok valamilyen szintű elemzésétől. Az alábbiak ehhez a gondolkodási folyamathoz három témakörben kapcsolódnak:

- az európai pénzügyi, gazdasági és intézményi zavarok áttekintése;
- a magyar gazdaságpolitika alakulása, az államháztartás szerkezeti változásainak irányzatai,
- gazdaságunk kilátásai.

EURÓPA HAJÓJA: HÁNYKOLÓDIK, VAGY SÜLLYED?

Az Egyesült Államok pénzügyi rendszerében 2007 során kifejlődő válság rövid lappangási idővel elérte az európai kontinentet. Kezdetben Európa peremén fejlődött ki néhány helyi pénzügyi válság: amit jól jelez, hogy mely országok hatóságainak kellett a Nemzetközi Valutaalap (IMF) pénzügyi segítségét – a hitelekhez kapcsolódó gazdaságpolitikai kondíciókkal együtt – igénybe venni: Izland, Magyarország, Írország, Görögország, Románia, Ukrajna, Portugália, Bosznia, Szerbia, Macedonia.

Míg Izland, vagy Ukrajna, illetve az utolsónak említett három balkáni ország nem is tagjai az Európai Uniónak, és így pénzügyi problémáik valóban periferiálisnak tekinthetők, az ír, portugál és a görög ügy az unió belső szívéhez kapcsolódik, lévén mindhárom az euró-zóna tagja, a közös európai fizetőeszköz használója. A görög válság azáltal vetett különösen fenyegető árnyékot az egész euró-zónára, mivel mélyebb elemzés nélkül is látható, hogy, vagy roppant felkészületlenül engedték be az országot az euró-zónába, vagy a rövid bentléte alatt rejtve maradtak, sőt súlyosbodtak gazdaság szerkezeti és intézményi gyengeségei. Mindkét változat jogos kritikákat indukál az egész EU és különösen az euró-zóna kormányzási (governance) minőségét illetően.

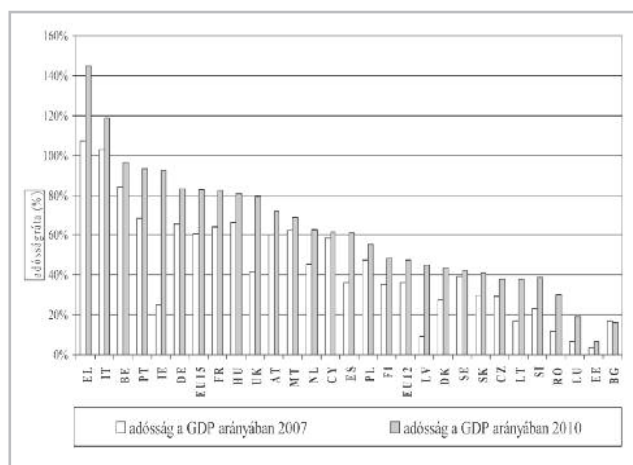
Nekünk a leglényegesebb a magyar ügy, ami az unión belül is különleges. Amikor 2008 őszén az akkori magyar kormány az Európai Unió bizottságához, majd annak ösztönzésére az IMF-hez fordult az elégtelen szintű és gyorsan

apadó nemzetközi devizatartalékok feltöltésének kérésével, történelmet írtunk: hazánk volt az EU első és addig egyetlen tagországa, amely IMF-hitelre szorult a fizetéseképtelenség elkerüléséhez. Az IMF/EU hitelcsomagot 2008 őszén hetek alatt összeállította egyfelől a hitelnyújtói oldal, másfelől a magyar kormány és jegybank tárgyaló csapata (a hitelfelvételhez elvezető folyamatról és következményeiről lásd a szerző Gazdaságpolitikai döntések válságos időkben c. könyvét [2]). A sietség oka magyar részről a pénzügyi helyzet stabilizálásának, az államcsőd-veszély kivédésének szándéka volt. A külső hitelezők pedig nyilván a regionális krízis kialakulását, a „fertőzést” kívánták megakadályozni; innen vezethető le az, hogy miért olyan jelentős összegű hitelt (20 milliárd eurót) ítélte oda rövid egyeztetést követően a hitelezői oldal. A dominó azonban mégis dőlni kezdett; az IMF-támogatást igénylők sora 2008 végétől gyorsan gyarapodott a válság sújtotta Európában.

Rövid javulás után ismét komolyra fordult a helyzet Európában, holott 2009-ben már előre lehetett vetíteni a következő fordulat várható bekövetkeztét. Amikor ugyanis számos fejlett ország kormánya a pénzügyi rendszerben likviditási válságot észlelt, sőt helyenként rendszerkockázatok léptek fel a hitelintézeti közvetítő rendszerben, a hatóságok komoly állami tőkeinjekcióval, továbbá általános költségvetési expanzióval reagáltak. A pénzügyi zavarok miatt mégis visszaesett a GDP-vel mért gazdasági aktivitás Európa legtöbb országában, mégpedig minél nyitottabb gazdaságról volt szó, annál nagyobb mértékben. Ennek hatására azonban mérséklődtek az adóbevételek. A csökkenő állami bevétel és a megugró kormányzati költségek következtében nem lehetett meglepő az államadósság mértékének és még inkább a GDP-hez mért arányának megnövekedése. Erre viszont a hitelpiacok – nem meglepő módon – hamarosan elbizonytalanodással, sőt aggodalommal reagáltak: a befektetők jó néhány ország állampapírjait csak igen drágán (vagy a görög esetben: egy ponton túl már sehogyan sem) voltak hajlandók megvenni.

2010 után így számos országban a szuverén (állami) adósságok megnövekedése egyenesen egy újabb válság bekövetkeztét vetítette elő, a pénzügyi izgalmak az euró-zóna néhány érintett tagországról idővel az egész euró-övezetre kiterjedtek. Az egyszer már lezárulni látszó európai gazdasági krízis 2010-et követően elsőrendű világgazdasági ügygé vált (1. ábra).

Az államadósságnak a bruttó hazai termékhez (GDP) viszonyított mértéke láthatóan igen nagy szórást mutat Európában. Sok országnak nincs számottevő államadóssága, és ezek között figyelemre méltó módon megtalálhatók a volt tervgazdaságok – egy sajnálatos kivétellel, s ez hazánk. A magyar államadósság-adat nem tér el az uniós átlagtól, csak éppen olyan országok adatához hasonlít, amelyek más szempontból igen fejlettek, magánszektoruk tőkeerős, lakossági megtakarításai nagyok – Németország, Franciaország, Egyesült Királyság. Ezek az országok nem tartoznak a mi referencia-csoportunkba; hazánk e vonatkozásban (sincs) a helyén. Megint más országok Európa déli felén viszont a miénknél is nagyobb, valóban fenntarthatatlanul nagy adósság-mér-

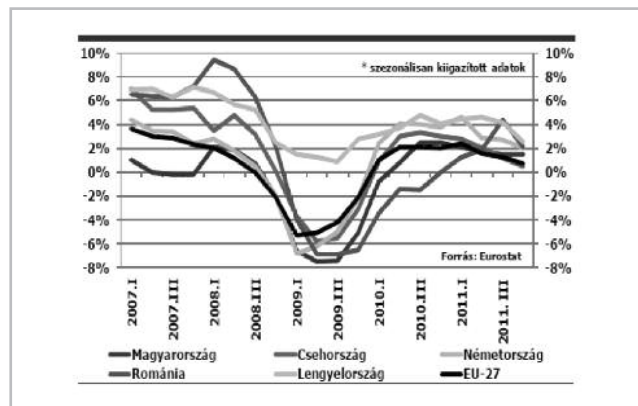
1. ábra
Államadósság Európában
Forrás: Eurostat

tékig jutottak el az utóbbi években. Igaz, a számszerű minősítéssel jó óvatosan bánni: az Egyesült Államok adósságmutatója is igen magas, nem beszélve Japán államadósságáról, amelynek aránya az uniós átlagot kétszeresen felülmúlja; egyelőre mégsem váltottak ki ezek a tények hasonló izgalmat a világ pénzügyeiben.

A nagy államadósság a magyar esetben nemcsak azt jelenti, hogy nem teszünk eleget az euró-zónába való belépés egyik kritériumának, hanem azt is, hogy súlyos finanszírozási teher nehezedik az államháztartásra. Nagyobb, mint az adataik alapján hozzánk hasonló nyugat-európai államokéra, hiszen például a német állam a maga államadósságát 2011 és 2012 során nulla és két százalék közötti éves hozamszinten tudta finanszírozni, ami két százalékos infláció mellett negatív reálkamat szintet jelent (magyarán ingyen veszi kölcsön mások pénzét). Esetünkben a hazai devizában kibocsátott állampapírok hozamai, lejáratától függő módon az utóbbi időben leginkább a 6 és 9 százalék közötti sávban mozogtak, ami öt százalékos fogyasztói árindex mellett is jelentős reálkamatot jelent. A 2011-ben devizában (amerikai dollárban, euróban) 7, 10 és 30 éves futamidővel kibocsátott állampapírok 6-7,6 százalékos kamatterhet helyeztek a következő generációra. Láthatóan óriási a kontraszt az európai magországok adósságszolgálati költsége és a magyar adósságszolgálat költségessége között.

Európa a gazdasági növekedés mértéke terén sem egységes. Odáig bizonyos hasonlóság mutatkozik, hogy a 2008 végén beálló hirtelen pénzügyi leállásig az európai országok többsége gazdasági növekedést regisztrált, a legtöbb új EU-tagországban ráadásul nagyon is szívet – egy kivétellel. Ez pedig ismét hazánk, mely 2006 végétől lényegében a recesszió határáig lassult le a kényszerű kormányzati kiigazítások és a tőkevonzó-képességünk csökkenésének együttes hatására, miközben a szlovák, román, vagy cseh gazdaság ragyogóan fejlődött. A 2009-es év viszont csaknem szinkronizált visszaesést hozott Európában, mégpedig a külkereskedelemtől erősen függő országokban Németországtól Szlovákiáig az európai átlagnál súlyosabb recesszió formájában. A magyar visszaesés a csaknem 7 százalékos mértékével keményebb volt a térségi adatoknál. A

2010-re bekövetkező fellendülésnek is van szinkronizált jellege, de a mértékek itt is különböznek (2. ábra).

2. ábra
Gazdasági növekedés (és zsugorodás) európai országokban A GDP alakulása év/év alapon Forrás: Eurostat

Mielőtt a magyar adatok értelmezésére rátérnénk, fel kell tenni azt a kérdést, amely joggal foglalkoztatja a politikai elemzőket ugyanúgy, mint a pénzügyi befektetőket, de az utca emberét is: miért van válságban Európa? Természetesen ebből további kérdések fakadnak: mi a jövője az európai együttműködésnek, megmarad-e a közös európai valuta?

Mélyebb elemzés nélkül is látható, hogy a pénzügyi problémák ugyan a gazdasági fejlettséget tekintve centrális helyzetű országokban robbantak ki 2007 után, ám a gazdasági következmények a peremországokban lettek igazán drámaiak. Az ír, ibériai, görög nehézségek mélysége jelzi, hogy bár a kiváltó okok eléggé eltérőek, de az érintett országok pénzügyi sebezhetősége miatt a bajok a periférián felnagyobbodnak. Ezek a problematikus peremhelyzetű tagországok használói a közös európai valutának, és gondjaikat mintegy exportálták az euró-övezetbe, amelynek intézményrendszere nem állt készen ilyen jellegű és intenzitású pénzügyi feszültségek kezelésére. A peremen a megelőző években igen gyors gazdasági növekedés és lakossági jövedelem-növekedés ment végbe, amit az alacsony kamatozású euró-hitelek fűtöttek. Ahol elmaradt a munkaerőpiac reformja, a termelékenység sokszorosan meghaladó bérek alakultak, a bankok pedig aggodalom nélkül hitelezték a háztartásokat és cégeket, ott a pénzügyi klíma hirtelen lehűlésekor nagy zavar támadt.

Az európai döntéshozatal (részben elkerülhetetlen) lassúságából adódóan az egyeztetett gazdaságpolitikai válasz meglehetősen vontatottan születik meg. Az így adódó késésre, sodródásra a nemzetközi tőkepiacok általában hajlamosak idegesen reagálni. Elemzői optimizmus/pesszimizmus kérdése, hogy az európai döntéshozatal jövőbeli sebességét és a végül előálló intézményi, politikai alkalmazkodás határfokát ki milyennek várja, de mindenképpen érdemes azzal számolni, hogy az európai stabilizálódáshoz nagyobb rákészülési idő kell, mintha nemzetállammal, vagy föderatív szervezettel lenne dolgunk.

Ugyanakkor az amerikai, brit lapok által sugallt kép az európai hanyatlásról, az euró végéről, az euró-zóna széteséséről erősen túlzó [3]. Itt bizonyos ellenérdekeltség is kimutatható, és talán ismerethiány az uniós döntéshozatal rendjét illetően.

Az euró, mint fizetési eszköz igen jó árstabilitási mutatókkal büszkélkedhet fennállása óta; külső értékállósága (jennel, dollárral, fonttal szemben) figyelemreméltó; a központi bankok devizatartalékai között a dollár után a második lefontosabb valuta az euró. E három szempont alapján sikeres, és mint ilyen, az európai gazdasági térség számára szükséges, a gazdaság által igényelt pénznem.

Az persze előfordulhat, hogy minden fogadkozás és ígéret ellenére egy, vagy több gyenge helyzetű tagállam kiesik az euró-övezetből, ám egy ilyen lehetséges fejlemény a legelső hetek zavarai után inkább erősebb, semmint gyengébb közös európai valutát eredményezne. Viszont a másik, minket erősen érintő vonatkozás: az euró-zóna bővítésének feltételein a meglévő tagok és az illetékes intézmények (Európai Tanács, Bizottság, Európai Központi Bank) nem kívánnak enyhíteni, sőt hívei vannak a belépési ismérvek szigorításának. Ez a magyar belépési felkészültség viszonyai közepette új gondolkodást követel meg a magyar hatóságok részéről is (az erről szóló vitát és az érvanyagot lásd a Közgazdasági Szemle ennek az ügynek szentelt 2012. júniusi számában [4]).

Mindenesetre a magyar gazdaság külső körülményeit tekintve vegyes a kép: hazánk Európának a versenyképesebb és dinamikusabb északi feléhez kapcsolódik kereskedelmi, ipari, turisztikai, pénzügyi vonatkozásokban, és így a déli államok válsága a reálgazdasági folyamainkra tompítva hat vissza, ugyanakkor az euró-zónán kívüli státuszunkból adódóan kisebb intézményi védelem alatt állunk. A nemzeti valuta megléte egy sor többlet-kockázatot jelent gazdaságunkra és társadalmunkra nézve.

A MAGYAR GAZDASÁGPOLITIKAI KÜLÖNÚT CÉLJAI ÉS (VEGYES) EREDMÉNYEI

A fentiekben vázolt nemzetközi keretekből, az európai és globális folyamatokból egy sor determináció fakad, ám gazdaságpolitikai mozgástér mindig adódik. Az uniós tagállamok jelentős döntési szabadságot élveznek, noha annak mértéke területenként eltérő. Csak az Európával szemben szkeptikusok látják mindenható bürokráciának, a tagállamokat észszerű döntéseikben korlátozó központnak az Uniót. Éppen az utóbbi évek válságos évei mutatták meg, hogy milyen nagy cselekvési tere és abból adódóan nagy felelőssége van minden tagállamnak. A kormányzati viselkedés ezért is követhetett nagyon eltérő mintákat az Unió országaiban: a különféle kormányok eltérő módon próbálták meg érvényesíteni az általuk vallott nemzeti érdeket.

Megállapítható azonban, hogy sehol sem sikerült – és nem is sikerülhetett – a többi nemzettől függetlenül, vagy azok rovására túljutni a bajokon. A 2010 utáni évek megmutatták: szellemi, anyagi, biztonsági érdekeinket és kulturális, értékrendbeli fejlődésünket alapvetően meghatározza az európai közösség sikere, vagy sikertelensége.

Ami a költségvetési és az adópolitika területét illeti, ezekben a vonatkozásokban különösen nagy a tagállami mozgástér, mivel konkrét mértékbeli irányelvek csak az államadósság és az éves költségvetési egyenleg végső számaira (de nem

azok belső komponenseire), valamint az adózás némely alapelveire és területére vonatkoznak. Ezt a körülményt ki is használta mindegyik eddigi magyar kormány 2004 után.

2010-et követően különösen sok vonatkozásban tért el a magyar gazdaságpolitika az uniós többség által követett iránytól. Am a magyar válságintézkedések nem annyira sajátosak, mint ahogy a döntések kritikusi, vagy éppen pozitív beállításban maguk a kormánypolitikuskok állítják, hiszen sok korábbi logikájú megoldás került elő az EU más tagállamaiban is. Nyugat-Európában a válság első szakaszában az adómérséklés és a keresletösztönzés régi vágású keynes-i eszközeivel éltek, ahol azt a költségvetés állapota megengedte (és néha ott is, ahol nem engedte volna meg). Majd a későbbi szakaszban a pénzügyi stabilizáció ismert technikáihoz folyamodtak: több helyen megemelték az adók kulcsait (jövedelemadó, ÁFA), illetve új adókat is bevezettek (viselkedés-változást ösztönző adókat, mint a dohányra, vagy üzemanyagra kivetett jövedéki adót, illetve a „fat tax” beceneven is ismert adót, amelyet az egészségtelen ételek és italok egy bizonyos csoportjára róttak ki). Ami a költségvetés kiadási oldalát illeti, meglehetősen gyakori volt – a krízis második, harmadik szakaszában – az állami fizetések befagyasztása, sőt nominális mérséklése, a hivatalok racionalizálása, beszerzési stop elrendelése. Ebben az összevetésben a magyar gyakorlat nem tér el drasztikusan a máshol is követettől, legfeljebb az állami intervenciók összegzett mértékét és a kormányzati döntések gyors, helyenként kapkodó jellegét emelhetjük ki.

A bankadó, ágazati válságadó, vagy egyéb rendkívüli adó sem számít ismeretlennek a nemzetközi gyakorlatban. A mértékbeli különbségek azonban jelentősek: a magyar szelektív elvonás aránya kiemelkedően magas, az adókivetés alapvető motivációját a mi esetünkben a költségvetés kieső bevételeinek pótlása, nem pedig ágazatpolitikai, vagy versenypolitikai megfontolások adták. Az ilyen adókkal sajnálatosan együttjáró allokáció-torzító, hatékonyságrontó hatás nálunk is azonnal fellépett, és visszafogta az addig is gyenge növekedést. „Növekedési elrugaszkodás, megszorítás helyett”: ez volt a 2010-es kormányzati kommunikáció. Ehelyett következett be az alig-növekedés 2010/2011-ben, visszaesés pedig 2012-ben. Igaz, mindez részben betudható a vártnál gyengébb külső környezetnek, de csak részben.

„Ne a kisember fizessen”: ez a kormányzati törekvés indokolta a bank- és válságadók bevezetését, a fogyasztást terhelő szokásos adók (ÁFA) emelését, és további új adók kidolgozását. Az adók szaporításának gyakorlata azonban több ponton is problematikus. Egyfelől ellentétes azzal, amit a kormány az egyszerűbb és versenyképesebb adórendszer címen meghirdetett; 2011 végén egy sor kisadó lépett be, ráadásul rapid módon, holott a jó adóklímához kellő felkészülési idő tartozna. Másfelől az ugyancsak meghirdetett „nemzetközileg versenyképes adórendszer” logikája ellen hat az adórendszer belső átalakítása: a nagy szja-csökkenés ugyan erősíti a teljesítményelvet, de az így kieső állami bevétel pótlására kivetett emelt áfa, chips-adó, baleseti adó, környezetvédelmi termékdíj, jövedéki adó-emelés, EVA-adó-emelés, telefon-, biztosítási és csekkadó – mindez más terü-

leteken rontja a makrogazdasági keretet. A cégek az adókat – fogadkozásaik ellenére – áthárítják a fogyasztóra, ügyfélre (a „kisemberre”). Erről az EU-ban szokatlanul magas magyar fogyasztói árindex tanúskodik.

A 2010 után követett gazdaságpolitika további markáns, de hasonlóan vitatható iránya az „aktívabb állam” meghirdetése. Ez részben a megelőző kormányok passzív állam-felfogásának kritikája. Másrészt arra az értékelésre épül, miszerint a magánszektor (ami a magyar esetben gyakran külföldi tulajdonú vállalkozásokat fed) nem a társadalmi érdeket követi, és nyeresége külföldre kerül. Megjegyzendő, a 2007 utáni krízis máshol is felülvizsgálatra szorította a politikai osztályt, akadémiai köröket, közvélemény-formálókat az állam teendőit és a vállalkozások önszabályozásának helyénvalóságát illetően. A nyugat-európai és tengerentúli reakció leginkább az lett, hogy a korábbinál sokkal aktívabb állami szabályzást vezettek be a pénzügyi közvetítésben és más kritikus területeken; ám közvetlen államosításra ritkán került sor.

Ezzel ellentétben a magyar gazdaságpolitikában ismét megjelent az államosítási törekvés és cselekvés (MOL, Rába, telefónia, bankszektor, kórházak és iskolák). Ez a politika nyilvánvaló módon érdek-ütközésekhez vezet; ha az állam tulajdonosi aktivizálódása külföldi tulajdonú inkumbens kárára történik, akkor külföldi gazdasági és politikai körökkel keveredik konfliktusba a kormány. Ha hazai tulajdonosokat érint, akkor klientúra-csere és klientúra-építés lehet a vád. Hozzá kell tenni: a felsorolt területeken ambicionált közvetlen állami tulajdonlás megteremtése üzletileg kockázatos és költséges vállalkozás lehet; a MALÉV dicstelen felszámolása rávilágított a közvetlen állami tulajdonlás kockázataira.

A 2010 utáni kormányzati döntések egy bizonyos része az örökség felszámolását és az elődöktől való markáns megkülönböztetést célzó törekvésből fakadt; ezeket illetően a kormány nem is törekedett eleget tenni a külső politikai és pénzügyi körök ajánlásainak. A gazdaságpolitikai döntések között számos olyan is akadt viszont, amelyek e sorok szerzői szerint ingatag doktrinális alapokon állnak, illetve az elfogadható célokhoz nem alkalmas eszközökre támaszkodnak. Végeredményben az konstatálható, hogy a gazdasági növekedés nem indult be az egymást gyorsan követő intézkedések ellenére sem; hazánk nem tudta „kinőni” örökölt eladósodottságát, sőt a helyzet stabilizálásához külső finanszírozási támogatásra szorul. 2012 nyarára új helyzet körvonalazódott. A költségvetési tervezés első menete 2012 derekán megmutatta a kormányzati elgondolások irányát.

A makrogazdasági kiindulás a 2013-ra tervezett 1,6 százalékos GDP-növekedés. Ennek realitását a legtöbb elemző kétségbe vonta. Valóban, nehéz megmondani, hogy miből, a bruttó hazai össztermék mely komponenseiből fakadhatna elégséges növekedési impulzus. Lakossági fogyasztásból? A háztartások nagy többsége már évek óta nem tud többet fogyasztani, részben a reálkeresetek stagnálása-csökkenése miatt, részben pedig azért, mert igyekszik mérsékelni eladósodottságát. Ez utóbbi rendben levő, sőt támogatandó irány, csak éppen az a gond, hogy ugyanazt a forintot kétszer nem lehet elkölteni: az adósságok visszafizetésére, törlesz-

tésére fordított pénzből javul a családok pénzügyi mérlege, de így nem keletkezik lakossági vásárlóerő.

A kormányzati gazdaságpolitika legkeményebben lerögzített pontja a költségvetési hiány további mérséklése: a 2013-as tervezetben a várható GDP 2,2 százalékát kitevő hiány található. Ezt az elemzők teljesíthetőnek tartják, és szükségesnek is ahhoz, hogy Magyarország kikecmeregjen végre az ún. többlet hiány eljárás alól, és így elkerüljön esetleges szankciókat. Azonban csak akkor van esély a hiánycél elérésére, ha a kormányzati szektor erősen visszafogja kiadásait. Sőt ha a gazdaság mégis a remélnél gyengébben növekszik (ahogy független elemzők gondolják), akkor az állami bevételek is a tervezettnél szerényebbek lesznek. Úgy viszont vagy menetközben kell majd még újabb adókat, elvonásokat kivetni, vagy pedig további kiadásmérséklést kellene végigvinni a közszektorban. Mivel a fentiek értelmében a kormány az állami szektor terjedelmét nem szűkíteni, hanem inkább államosítási lépésekkel bővíteni kívánja, a meglévő és az újonnan megszerzendő intézmények finanszírozására az addiginél is kevesebb jutna – annak minden gyakorlati következményével.

Jelentős költségvetési megtakarítások kis tételekből aligha szedhetők össze, de a nagy tételeket illetően sincs lényeges mozgáster. Tekintsük példaként a 2013-ra tervezett állami kamatkidadásokat: 1325 milliárd forintot tesznek ki (a 2012-es költségvetési terv megfelelő adata 1162 milliárd forint volt). Stabilizálódó nemzetközi viszonyok és a magyar nemzetgazdaság javuló megítélése esetén egy részt ebből meg lehetne takarítani (a már meglévő állományra jutó kamatfizetést nem, de az új kibocsátás kamatszintjéből igen); és persze fordítva is igaz: romló megítélés esetén a tényleges kamatkidadások még ennél is nagyobb összegre rúghatnak. Az állam spórol, ahogy tud, erről tanúskodik a gyógyszerkiadások terve: azt az 2012-es terv szerinti 277 milliárdról 2013-ban 198 milliárd forintra kellene csökkenteni. A költségvetési tervezet szerint befagyasztják a szociális kiadásokat, kevesebb pénz jut a táppénzre és a munkanélküli ellátásokra.

A konkrét számok változhatnak, sőt éppen azt tapasztalhattuk, hogy a külső finanszírozási feltételek gyors módosulása és az improvizatív gazdaságpolitikai döntéshozatal kialakult gyakorlata együttes hatására a büdzsé kiadási előirányzatai nem élnek sokáig, mint ahogy az adómértékeket és adószabályokat is gyakran „menet közben” igazítják az egyensúlyi előírásokhoz. Mindez természetesen azzal az előnytelen hatással jár, hogy az államháztartás alrendszerei rendkívüli bizonytalanságnak vannak kitéve, sőt az állami intézményekkel érintkező üzleti, non-profit és egyéb nem-állami szervezetek, személyek és cégek számára is kockázati tényezővé vált a költségvetési kapcsolat.

Névlegesen éves a költségvetési tervezés, a fiskális folyamatok elvileg éves tagolásúak, ami bizonyos merevséget, ám másfelől kiszámíthatóságot visz a gazdasági folyamatokba. A pénzügyi válság kitörése óta azonban kevés elfogadott kiadási előirányzat és elvonási tétel maradt „kőbe vésvé”. A gazdasági szervezetek számára ebből a kormányzati gyakorlatból belső tartalékképzési kényszer adódik a még ismer-

retlen, ám könnyen bekövetkező hátrányos fejlemények el-
lensúlyozására. A tartalékolás és a belső döntési időtáv lerövidítése viszont visszafogja a növekedési kedvet. A gazdasági tényadatok mutatják is a magyar gazdaság lefojtott állapotát, a földrajzi környezetünkbe tartozó gazdaságokhoz viszonyított relatív lemaradásunkat.

GAZDASÁGI KILÁTÁSAINKRÓL

A magyar gazdaságot az európai átlagnál sokkal keményebben érintette a 2009-es recesszió. Visszaesésünk mértékében a rekord mértékű külső nyitottság mellett az is szerepet játszott, hogy a többi országgal ellentétben ekkor már a magyar állam nem volt képes élni a költségvetési költségek szokásos gazdaságpolitikai eszközével (amit a J. M. Keynes névéhez fűződő anticiklikus gazdaságpolitikai elmélet javasolna). Akkor ugyanis az államcsőd fenyegetésének elhárításához az IMF/EU páros mentőcsomagját igényelte a kormány, azonban a 2008 őszi meghatározott hitelezési feltételek között a fesszes költségvetési pozíció fenntartásának szokásos előírása is benne volt.

Végeredményben csaknem 7 százalékkal zsugorodott a magyar GDP abban az évben, és azt 2010-ben csupán gyenge növekedés követte. 2011 is csekély bővülést hozott, holott a kötelező magánnyugdíjpénztári rendszer megtakarításai egy részének elhasználásával, a válságadókkal a kormány jelentős pénzüsszegeket vont be az állami költségvetésbe, gazdaságélénkítési szándékkal. 2012-ben a makrogazdasági kiigazítás következtében a magyar gazdasági teljesítmény nem bővül, de a háztartások fogyasztási költsége és a vállalkozások beruházási tevékenysége is már egy ideje stagnál, vagy csökken. A némi élénkülést hozó 2013 és az azt követő időszak nem tudja feledtetni a 2009-es nagy visszaesést: ebből adódóan az évtized közepén (2015 körül) még mindig feladat marad az egy főre jutó bruttó hazai termék 2006-2007-es szintjének elérése.

A gazdasági növekedés immár tartós stagnálás-közeli alakulása elkerülhetetlenül kiélezi az elosztási harcot az állami szektor és a magánszektor között, valamint az államháztartáson belül. Az adósságszolgálat teljesítése terén nincs mozgáster a kormánynak, mert ott a külső és belső fizetőképesség elvesztése a tét. A gazdasági növekedést és a foglalkoztatottságot közvetlenül szolgáló állami kiadások is elsőbbséget élveznek, különösen annak ismeretében, hogy a 2010-es kormányzati fordulat éppen a gazdasági növekedés felpörgetését, az adósságok kinövését, a „gazdaság motorjainak” beindítását ígérte. Így viszont az elosztási konfliktusok vesztesei közé kerül az egészségügy, az oktatás és az önkormányzati szektor.

A gazdaságélénkítés és a munkára való ösztönzés szolgált indokul 2010-től az adórendszer nagymértékű átalakításához. A személyi jövedelemadó progresszivitását már a megelőző kormány is mérsékelte, de akkor (a Valutaalap jelenléte miatt) az állami adóbevételeket csökkentő adóváltoztatásra nem kerülhetett sor. 2010 után az egykulcsos lineáris adózás meghirdetése és néhány lépésben való gyors

bevezetése, ismert módon, nagy bevételi hiányt idézett elő az államháztartásban, amit különféle rendkívüli adó- és járulékkintézkedésekkel ellensúlyoztak. A gazdasági növekedés felpörgését azonban a fennálló körülmények között a személyi jövedelemadók tömegének leszállítása nem idézte elő, az átmeneti intézkedések viszont megnövelték a gazdasági életben a bizonytalanságot, visszavetve egy sor közvetlenül érintett ágazatot, de az érintkező területeken is a fejlesztési, beruházási tevékenységet.

Az egykulcsos adórendszer az igen jól keresőknek nagy adómérséklést, a kisebb keresetű háztartások tömegének viszont az adóteher növekedését, a reálkereset visszaesését hozta. Így nem is annyira meglepő, hogy a lakosságnak áruvásárlásra, szolgáltatás-vásárlásra rendelkezésre álló jövedelme nem bővült; ezen az ágon nem érte növekedési impulzus gazdaságunkat. Az adóbevallást benyújtók adatai alapján az látható, hogy 2012-ben a legfelső jövedelmi decilise tartozók sokkal kisebb mértékben járultak hozzá a teljes szja-bevételhez, mint 2010-ben. A kilencedik decilise tartozó adózók hozzájárulása azonos volt, míg az alsó nyolc decilise tartozó adózók a két évvel korábbinál nagyobb mértékű hozzájárulást teljesítettek [5]. Ez a jövedelmi és adópolitika, valamint a munka világát érintő nagy horderejű egyéb változások sora ma még nem teljesen érzékelhető módon rendezi át a jövedelmi viszonyokat, de bizonyosan élezi a társadalmi konfliktusokat.

A gazdasági növekedés egyetlen tartósan dinamikus eleme 2008 óta a nettó export (azaz a behozatalt rendszeresen felülmúló magyar kivitel), amelynek zömét a külföldi tulajdonú vállalkozások adják. Ezek aktivitását sok tényező formálja, közöttük az első helyeken a nemzetközi konjunktúra alakulása, a befogadó ország viszonyainak állapota, a munkaerő minőség-

ge és költsége, az adózás rendje és az adómérték áll. A külföldi tőke magyarországi beáramlása a válság óta gyenge; igaz, az egész kelet-közép-európai térség némileg leértékelődött a működőtőke-exportőrök szemében, talán a lendületes belső piaci növekedést felmutató lengyel piac kivételével. A meglévő nagyvállalati körben dominánsnak látszik az óvatos, kivárási stratégia (ezt mutatják a gyenge beruházási adatok). A kisebb vállalatok körében is az alkalmazkodás és a túlélés a jellemző viselkedési forma, ami érthető, de problematikus a jövőbeli növekedés és innováció szempontjából.

A fentiek alapján az áruexporttól távolabb álló tevékenységekre nézve még borúsabbak a kilátások mindaddig, amíg az európai konjunktúra egésze meg nem lódul, és a magyarországi belső jövedelmi átrendeződések ki nem futnak valamilyen fenntartható szintre. Bár a gazdasági aktivitás szokásos mutatói (egy főre jutó GDP, ipari termelés, rendelésállomány) lapos növekedési szakasz képét mutatják, a társadalom és a gazdaság mélyfolyamataiban nem csekély a mozgás. A háztartások erős ütemben rendezik át pénzügyi mérlegeiket (hitelek visszafizetésével, lakás- és autóberuházások időbeli eltolásával, fogyasztási szerkezetük átalakításával). Hasonló mérlegalkalmazkodás megy végbe a hitelintézeti szektorban. Ennek sajnálatos következményeként a hitelezési aktivitás is visszaesett. Továbbá zajlik az államháztartás kényszerű konszolidációja a 2002 és 2007 közötti nagy kiköltekezés késői korrekciója keretében.

Ezek a folyamatok a gazdasági szereplők nagy részét szűk mozgási tartományban tartják, és a felvillantott külső és hazai fejlemények sem utalnak gyors stabilizálódásra. Mindez azonban nem akadályozhatja meg a gazdaság szereplőit, hogy ki-ki a maga képességei és felismert lehetőségei között meg ne alkossa a nehéz szakaszokon való túljutás stratégiáit.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Pellegrino, E. D.: The Commodification of Medical and Health Care: The Moral Consequences of a Paradigm Shift from a Professional to a Market Ethic, *Journal of Medicine and Philosophy* 1999, Vol. 24, No 3, 243-266. old.
- [2] Bod Péter Ákos: Gazdaságpolitikai döntések válságos időkben: A magyar eset, 2008-2010. Budapest: Századvég, 2011. 261 p.
- [3] Carr, Edward: Staring into the abyss. November 12, 2011, *The Economist*
- [4] Neményi Judit és Oblath Gábor: Az euró magyarországi bevezetésének újragondolása. *Közgazdasági Szemle*, 2012. június. LIX. évf. 569-684. old.
- [5] Kormányzás és nemzeti érdek. Irányváltás a jövedelemadóztatásban. *Nemzeti Érdek*, Új folyam, 1. szám 2012/1., 194-195. old.

A SZERZŐ BEMUTATÁSA

Prof. Bod Péter Ákos közgazdász, egyetemi tanár, a Közgazdasági Intézet igazgatója a Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Karán.

Számos szakmai folyóirat szerkesztőbizottsági tagja, több társaságban felügyelő bizottsági tag. A Semmelweis Egyetem Gazdasági Tanácsának elnöke, a Magyar Közgazdasági Társaság alelnöke.